

Stanowiska chomika europejskiego *Cricetus cricetus* w rejonie Wyżyny Częstochowskiej

Chomik europejski jest gatunkiem związanym ściśle z otwartymi terenami rolniczymi, a pierwotnie ze stepami eu-roazjatyckimi. Rozmieszczenie chomika w Polsce stosunkowo dobrze rozpoznane było do początku lat 1970. Przyczyniły się do tego kompleksowe badania (Surdacki 1971, 1973, 1983) i sam fakt, że chomik był wówczas w wielu miejscach gatunkiem charakterystycznym, a nawet ze względu na liczebność uznawano go za szkodnika upraw i zawzięcie tępieno. Z prac powyższego autora wynika, że chomik na znacznym obszarach Polski był gatunkiem szeroko rozpowszechnionym. Występował na Lubelszczyźnie, Podkarpaciu, w Małopolsce, Kielecczyźnie, na Mazowszu, Podlasiu, Górnym Śląsku, Opolszczyźnie, sięgając na zachodzie po Wielkopolskę i Dolny Śląsk.

Od tego czasu przez ponad 30 lat zasadniczo nie prowadzono monitoringu tego gatunku w Polsce (Zgrabczyńska, Ziomek 2004, Piłacińska i in. 2004). Obecnie ponownie się nim zainteresowano, a wyniki badań, prowadzonych intensywnie w ostatnich latach, potwierdzają zanik populacji i kurczenie się arealu chomika europejskiego na większości obszarów jego

występowania w latach 1950-1970. Obecnie główna populacja chomika w Polsce utrzymuje się na Lubelszczyźnie i Kielecczyźnie, a izolowane, pojedyncze stanowiska obserwuje się jeszcze w paru innych miejscach kraju. Na pozostałych obszarach jest już uważany za gatunek całkowicie lub prawdopodobnie zanikły, np. w Wielkopolsce, na Podlasiu, Dolnym Śląsku czy Opolszczyźnie (Ziomek, Piłacińska 2003, Piłacińska i in. 2004, Ziomek J. – dane niepubl.). Gatunek ten wpisano na *Czerwoną listę zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce* (Głowaciński red. 2002), a zapewne trafi on do nowego wydania *Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt*.

Na Wyżynie Częstochowskiej i w jej bliskim sąsiedztwie stanowiska chomika dla roku 1971 podawał Surdacki (1983). Wykrył on wówczas chomika w kilku miejscach, koło następujących miejscowości: Zawada, Siedlec, Biskupice, Nowa Wieś, Zrębice, Żuraw, Mokrzysz, Kopaniny, Przyrów, Stanisławów, Zalesice, Dąbrowa Zielona, Olbrachcice i Kroczyce. Od 2003 r. podjęliśmy specjalne poszukiwania tego gatunku w okolicach Częstochowy. Niestety, zarówno stanowiska podawane przez Surdackiego, jak i te uzyskane poprzez wywiady z rolnikami, mają już w większości przypadków wartość historyczną. W latach 2002-2005 chomik był spotykany na 9 stanowiskach. W 2005 r. utrzymał się tylko na 2 (3) z nich.

Stanowisko 1. Wysoka Lelowska, gmina Żarki. Stanowisko to istnieje nieprzerwanie od wielu lat, położone jest w odległości kilkudziesięciu metrów od zabudowań wsi. Zawsze jednak spotykano tu najwyżej kilka osobników (prawdopodobnie 1-2 rodziny). W 2003 r. zauważono także młodego chomika. Miał tu też miejsce przypadek zabicia chomika przez psa, którego kojec znajduje się w niedalekiej odległości. 1.08.2005 r. zinventaryzowano tylko 1 norę główną.

Stanowisko 2. Zarębice, gmina Przyrów. Stanowisko to wykryto całkiem przypadkowo 6.09.2005, kiedy ok. godz. 7.30 na drodze asfaltowej między Bolesławowem, a Stanisławowem zauważono młodego chomika, który schował się w norze na poboczu drogi. Ponowna kontrola tego stanowiska 7.09. i w dniach następnych wykazała już łącznie ok. 30 otworów wylotowych w tym 5 czynnych nor głównych na powierzchni ok. 1,0-1,5 ha. Kilka ich zostało już zniszczonych w wyniku intensywnych

prac polowych. Nory były zlokalizowane w łagodnie opadającym poboczu drogi, na ściernisku, w ziemniakach i uprawie kukurydzy. Te położone na poboczu, znajdowały się zaledwie w odległości 1,7-2,0 m od krawędzi drogi asfaltowej. 12 zmierzonych losowo otworów wylotowych (zarówno nor jak i innych kanałów) miało średnicę mieszczącą się w przedziale 6,0-9,5 cm. Średnia otworu wyniosła 7,8 cm. 5 z nich miało średnicę pomiędzy 8,0-8,5 cm. W dniu 7.09. o godz. 18.40 widziano na ściernisku pierwszego dorosłego chomika, a nieco później z odległości ok. 25 m drugiego zerującego na kartoflisku. Od dnia 14.09.2005 na tym stanowisku pod kierunkiem dr J. Ziomek prowadzone były odłowy chomików, a na większej powierzchni wykryto nowe nory. Pola, na których występują chomiki to typowy przykład upraw płodozmianowych, na których uprawia się przemienne kukurydze, zboża i ziemniaki, podobnie jak na stanowisku koło Wysokiej Lelowskiej. Na stanowisku 2 brak jest natomiast miedz, w których chomik mógłby kopać nory, dlatego być może szereg otworów wykryto przy drodze asfaltowej lub w jej pobliżu. Prawdopodobnie jest, że jego korytarze mogą znajdować się nawet pod samą drogą.

W ostatnich latach chomik był jeszcze spotykany na 7 stanowiskach, które prawdopodobnie już nie istnieją:

- Mokrzesz, gmina Mstów – we wrześniu 2005 r. spotkano tam stare zniszczone nory – inf. P. Kurek za J. Ziomek, stanowisko prawdopodobnie aktualne, nierozpoznane;
 - koło Jaworznika, gmina Żarki – w 2004 r. 1 osobnik zabity podczas sianokosów;
 - między Przewodziszowicami a Żarkami – 1 os. obserwowany w 2003 r.;
 - koło Kroczyc – stanowisko istniało prawdopodobnie do 2004 r., w 2005 r. nie stwierdzony;
 - Tomiszowice, gmina Niegowa – nieopodal Góry Kacina w 2002 r. istniały 3 nory z kopcami, w 2005 r. już go tam nie odnotowano – inf. P. Kurek;
 - Skowronów, gmina Janów – spotykany do 2002 lub 2003 r.;
- na tym stanowisku udokumentowano zabicie ostatniego chomika przy norze przez lisa *Vulpes vulpes*, obecnie nie stwierdzony.
- koło wsi Bolesławów (gmina Przyrów) – niedaleko głównego miejsca występowania (opisane stanowisko 2). Spotykany tam

jeszcze w drugiej połowie lat 1990. Spotykano tam nory i obserwowano walki terytorialne samców.

Z ogólnikowych i stosunkowo mało precyzyjnych przekazów ustrnych miejscowych rolników wynika, że chomik wycofał się z rejonu Wyziny w latach 1980. lub nieco później. Pojedyncze stanowiska miały wówczas istnieć w wielu miejscach, w tym: koło Janowa, Piasku, Żarek, Gorzkowa i Niegowy. Aktualnie znane 2 (3) stanowiska i nie potwierdzenie kilku innych, czynnych w ostatnich latach wskazuje, że chomik europejski w rejonie Wyziny Częstochowskiej jest gatunkiem szybko wymierającym, bliskim zaniku w ciągu najbliższych lat. Najbardziej narażone jest stanowisko koło Wysokiej Lelowskiej, nie mające raczej szansy przetrwania. Jednakże chomik może jeszcze występować w innych miejscach, ponieważ prowadzona inwentaryzacja nie objęła wszystkich potencjalnych miejsc jego występowania, a i „nasze” stanowiska skontrolowane zostały jedynie w sposób eksploracyjny. Dobrym przykładem jest stanowisko z Przyrowa, gdzie chomika wykryto przypadkowo dopiero w 2005 r. Opisane tu czynne stanowiska chomika są obecnie przestrzennie izolowane od jego kieleckiej populacji, z którą prawdopodobnie jeszcze do niedawna miały łączność i wytwarzają one najprawdopodobniej zachodnią granicę aktualnego występowania chomika w Polsce.

SUMMARY

Occurrence of an European hamster *Cricetus cricetus* in region of the Częstochowa Upland

As early as in the 1970s a hamster dwelled in a large area of Poland except the north, west and mountainous areas in the south. A current research proves a gradual extinction of the species from its natural habitat. Nowadays it lives mainly in Lubelszczyzna and Kielecczyzna.

If this article, the current position of the hamster in the Częstochowa Upland (southern Poland) has been presented. Hamster lived in a relatively large group up until 1980 on the Częstochowa Upland and its nearest neighbourhood. Later on its fast extinction was noticeable.

Between 2002 and 2005, the species was noticed in 9 places. In 2005 it remained only in 2 (3) of them. However, only in one place its population is quite big. If a current rate of extinction of the hamster stays the same, it will disappear from the Upland within few years. The places in which the hamster lives are isolated from its main population and mark the western border of its presence in Poland.

PIŚMIENNICTWO

- Głowaciński Z. (red.). 2002. *Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce*. Inst. Ochr. Przyr. PAN, Kraków.
- Piłacińska B., Ziomek J., Majchrzycka J. 2004. *Zmiany występowania chomika europejskiego *Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758) w południowej Wielkopolsce*. Bad. Fizjogr. Pol. Zach. Ser. C, Zool., 50:153-159.
- Surdacki S. 1971. *Obszar występowania chomika europejskiego *Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758) w Polsce*. Ann. UMCS B, 26: 256-285.
- Surdacki S. 1973. *Północna i południowa granica zasięgu oraz obszar występowania chomika europejskiego *Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758) w Polsce*. Przegl. Zool. 17: 86-88.
- Surdacki S. 1983. *Chomik europejski*. W: Pucek Z., Raczyński J. (red.). *Atlas rozmieszczenia ssaków w Polsce*. PWN, Warszawa, p. 183-188.
- Zgrabczyńska E., Ziomek J. 2004. *Ochrona gatunkowa a faunistyka w Polsce*. Chronimy Przyr. Ojcz. 60, 4: 87-90.
- Ziomek J., Piłacińska B. 2003. *Preliminary studies of the changes in the occurrence of the common hamster *Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758) in Poland*. W: European Mammalogy 2003. 4 th European Congress of Mammalogy. Brno, Czech Republic July 27-August 1, 2003. Program & Abstracts & List of Participants, pp. 244.

ADAM STEBEL

Katedra i Zakład Botaniki Farmaceutycznej i Zielarstwa,

Śląska Akademia Medyczna w Katowicach,

41-200 Sosnowiec, ul. Ostrogońska 30

Stanowisko nibybielistki Sautera *Paraleucobryum sauteri* (Bryopsisida) w Babiogórskim Parku Narodowym

Nibybielistka Sautera *Paraleucobryum sauteri* (Bruch & Schimp.) Loeske jest najrzadszym mchem z liczącego trzy gatunki rodzaju *Paraleucobryum*. Jej zasięg jest bicentryczny i obejmuje góry Europy od Pirenejów po Kaukaz (z centrum występowania w Alpach) oraz Góry Skaliste w Ameryce Północnej. Rosnie głównie na pniach i nasadach pni drzew oraz murszejącym drewnie, rzadziej na skałach i humusowej glebie w lasach górskich, najczęściej w pasie wysokości między 900-1800 m n.p.m. (Müller, Frahm 1987). W Europie zaliczana jest do elementu zasięgowego suboceaniczno-górskiego (Düll, Meinunger 1989).

Nibybielistka Sautera należy do najrzadszych mchów Polski. Znana jest do tej pory z dwóch stanowisk – północnych stoków Bабiej Góry (Rehmann 1864, 1865, 1866) oraz skał na szczycie Tarnicy w Bieszczadach Zachodnich (Lisowski 1956). Babiogórskie stanowisko, cytowane w licznych dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych opracowaniach muskologicznych, nie zostało przez nikogo później potwierdzone. Pomimo dość dobrego poznania flory mchów polskiej części Karpat, oprócz stanowiska w Bieszczadach Zachodnich nie odnaleziono także żadnego nowego miejsca występowania nibybielistki Sautera. Ze względu na niewystarczającą ilość danych gatunek ten na „Czerwonej liście mchów polskiej części Karpat” umieszczony